

מ"אפס בעיות" ל"משחק סכום אפס" ובחזרה- יחסי ישראל-טורקיה לקראת הפשרה?

גליה לינדנשטראוס

מבט על, גיליון 231, 8 בדצמבר 2010

שיגור מטוסי הכיבוי הטורקיים לסיוע בהתמודדות עם שריפת הענק בכרמל התקבלה בישראל באופן חיובי ביותר והביאה לפריצת הדרך המשמעותית הראשונה מאז אירועי המשט לעזה לקראת הפשרה ביחסי ישראל-טורקיה. תוצאות ההשתלטות בכוח במאי השנה על האונייה הטורקית "מווי מרמרה" הובילו לקיפאון ביחסים, שעוד קודם לכן היו מתוחים, בין השאר בגלל התגובה הטורקית למבצע "עופרת יצוקה". הדינמיקה החיובית שיצר הסיוע הטורקי לישראל משקפת רצון מסוים בשני הצדדים להתקדם לקראת פתרון המשבר בין המדינות, אם כי לא ברור עד כמה רצון זה חזק דיו כדי להתמודד עם המכשולים שניצבים בדרך לשיפור משמעותי ביחסים. מאז אירועי המשט נראה היה שטורקיה וישראל נמצאות ב"משחק סכום אפס" – טורקיה תבעה התנצלות ופיצויים על תוצאות ההשתלטות בכוח על ה"מווי מרמרה" וישראל סירבה לדרישות הטורקיות בטענה שהמשט היה פרובוקציה מתוכננת ואלימה ושצבא אחר לא היה מתמודד באופן שונה עם הפרשה. בקרב דעת הקהל הישראלית הייתה התנגדות גורפת להתנצלות כזאת והיא הוצגה ככניעה לטורקים, ומנגד, לו הטורקים היו מסתפקים בהבעות הצער שכבר השמיעה ישראל מיד לאחר המשט, היה נראה שהם חוזרים בהם מדרישותיהם להתנצלות ופיצויים שהושמעו פעמים רבות בפומבי. מעבר לכך, הטורקים אף הציגו את דרישתם להסרתו המלאה של המצור על עזה ונראה שהם אינם מסתפקים בצעדים שעשתה עד כה ישראל להקלת המצור.

העובדה שישראל וטורקיה הגיעו למצב בו הן נמצאות במשחק סכום אפס היא בניגוד לעקרונות המנחים כיום את מדיניות החוץ הטורקית. על-פי מדיניות "אפס הבעיות" אותה יזם שר החוץ הטורקי, אחמד דוואטולו, טורקיה צריכה להשקיע מאמצים בפתרון הבעיות שיש לה עם שכנותיה ואף להגיע איתן ל"מקסימום שיתוף פעולה". מדיניות זו הובילה למשל להתקרבות בין טורקיה וסוריה, בין טורקיה ואיראן וכן לניסיונות להגיע להפשרה ביחסי טורקיה-ארמניה. האירוניה היא שבין ישראל וטורקיה לא היו כמעט בעיות ביחסים הבילטרליים, אך מדיניות "אפס הבעיות" הטורקית הייתה בין הגורמים שתורמו למשבר החמור ביותר ביחסי המדינות מאז היווסדן. ההתקרבות בין טורקיה ואיראן וטורקיה וסוריה, כמו גם ההתבטאויות החריפות של ראש ממשלת טורקיה רג'פ טאיפ ארדואן בגנות המדיניות הישראלית הובילו להערכה בישראל שטורקיה מוכנה להקריב את יחסיה עמה לטובת שיפור ביחסים עם יתר שכנותיה.

ארדואן אמנם זכה לפופולאריות רבה בקרב הפלסטינים ובדעת הקהל במדינות ערב בעקבות הצגתו כמתנגד עיקש לישראל אך היו גם מחירים למדיניות האנטי-ישראלית – בראש ובראשונה, מדיניות זאת חיזקה את הטענות שבניגוד לזמן המלחמה הקרה אז הייתה טורקיה נטויה במערב, היום פניה למזרח. ההתבטאויות החריפות שהשמיע ארדואן בגנות ישראל תרמו לחשדנות כלפי טורקיה בארצות הברית ובאיחוד האירופי. מעבר לכך, טורקיה הרוצה להגביר את השפעתה במזרח התיכון ולהמשיך בניסיונות התיווך שלה במספר סכסוכים פנים-אזוריים אינה יכולה להיות במצב שבו אין לה ערוצי תקשורת ישירים וטובים עם ישראל.

מנקודת המבט הישראלית, על-אף מורת הרוח הרבה מחלק מהפעולות הטורקיות, ההסלמה עם טורקיה מקשה עליה בבואה להתמודד עם האיומים הקיומיים עליה, בעיקר מצד איראן. העובדה שטורקיה, המנסה לתווך בין איראן והמערב בנושא סוגיית הגרעין, למשל הדגישה את מימד הצביעות בדרישות המערב כלפי איראן בה בשעה שישראל מחזיקה בנשק גרעיני, מקשה על המאבק ההסברתי בנושא איראן. העובדה שאיראן נעזרת בטורקיה על-מנת להתגבר על נזקי הסנקציות הבינלאומיות שהוטלו עליה מפחיתה מיעילות הסנקציות ומיכולתן לעצור את המאמץ הגרעיני האיראני. מאידך, ישראל לא תצא נשכרת מניסיון לדחוק עוד יותר את טורקיה למצב שבו תזוהה עם הציר הרדיקאלי במזרח התיכון. יש המקווים בישראל לשינויי שלטון בטורקיה בבחירות הפרלמנטאריות, שככל הנראה ייערכו ביוני 2011, ולכן הם חוששים שויתור ישראלי בנושא ההתנצלות והפיצויים יתפרש כהישג לארדואן. למעשה, מעמדו הפוליטי של ארדואן בטורקיה איתן גם ללא הישגים בנושא הישראלי.

הן לטורקיה והן לישראל יש אינטרס מסוים בשיפור היחסים אך העובדה שנהרגו אזרחים טורקים מאש ישראלית מהווה אירוע שישפיע עוד רבות על היחסים בעתיד. סוגיית ההתנצלות וסוגיית הפיצויים, שכבר כך הן סבוכות מבחינה משפטית, אמנם יכולות להיפתר חלקית ברמה הממשלתית אך הן ימשיכו להיות סוגיות שיעסיקו את התקשורת ואת דעת הקהל בשתי המדינות. לסוגיית ההתנצלות והפיצויים יש משמעויות נרחבות שחורגות מהדיון הספציפי ביחסי ישראל-טורקיה. המתנגדים להפשרה ביחסים בשני הצדדים ינסו להמשיך את השיח של משחק סכום אפס ויצילו את הויתורים שעשה הצד שלהם כהתרפסות לצד השני. אם אכן תהיה הפשרה ביחסים, המנהיגים בשתי המדינות יצטרכו להתאמץ ולהדגיש את האינטרסים המשותפים בין המדינות כגון זה שהן שותפות באופן עקרוני למאבק בטרור.

יש לזכור שגם אם יושג כעת פתרון למשבר סביב סוגיית ההתנצלות וסוגיית הפיצויים, יחלוף זמן רב עד שהיחסים ישובו לתקנם. ספק רב אם הטורקים יהיו מעוניינים בחידוש היחסים הביטחוניים וספק אם ישראל תהיה מוכנה לשיתוף פעולה בתחום זה לאור ההתקרבות בשנים האחרונות של טורקיה לסוריה, איראן והחמאס. מבחינת חידוש התיירות הישראלית לטורקיה – יעבור עוד זמן עד שתיירים ישראלים ירגישו בנוח לחזור לנפוש בטורקיה. מבחינת היחסים הכלכליים – חלק ניכר מהעסקאות בין חברות ישראליות וטורקיות המשיכו להתקיים גם כך, ללא קשר למשבר ברמה הפוליטית. שינוי יכול עם זאת להתרחש ברמת שיתוף הפעולה בין גורמים בחברה האזרחית ובאקדמיה – שיתוף פעולה שניזוק מהמשבר ברמה הבין-ממשלתית.